

**MEMÒRIA DE L'ACTIVITAT
CIENTÍFICA DE L'MHCB**

ADA CORTÉS VICENTE

FITXA TÈCNICA

Autora de la tesi:

Ada Cortés Vicente

Centre d'investigació:Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
Plça Rovellat s/n 43003, Tarragona**Director de la tesi doctoral:**

Dr. Josep Guitart i Durán

NOTA

Per a la traducció, consulteu la web
 Para la traducción, consúltese la web
 For a translation please go to web
 Pour la traduction, consultez le site web
www.museuhistoria.bcn.es/quarhis

DESCRIPCIÓ DEL TREBALL I OBJECTIUS

En aquesta tesi doctoral s'analitzen les restes arquitectòniques domèstiques romanes en un context urbà dins el territori català. Aquest projecte parteix de la necessitat de millorar el coneixement actual sobre els models i les tipologies arquitectòniques que aparegueren a Catalunya a partir de l'establiment del món romà. L'estudi recull totes les dades referents a l'arquitectura domèstica que s'han generat durant tots aquests anys (fruit principalment de la tasca duta a terme per l'arqueologia preventiva) en aquesta geografia, amb una cronologia tardorepublicana i alt-imperial. L'objectiu principal és, per tant, l'estudi, la definició i la interpretació de tot aquest conjunt de restes domèstiques recuperades.

La parcialitat de les descobertes realitzades ha provocat una àmplia disseminació de dades referents a aquest tipus d'arquitectura, i aquest treball vol donar, en la mesura del possible, coherència a totes aquestes restes, inserint-les dins el seu context urbà i aportant un pas més al coneixement de l'urbanisme de cada ciutat del nord-est de l'antiga Tarraconense.

Les ciutats on s'han recuperat restes domèstiques, i que per tant s'han inclòs en aquest treball, són *Emporion*, *Iluro*, *Baetulo*, *Barcino*, *Tarraco*, *Ilerda*, *Iesso* i *Aeso*. La resta de ciutats romanes de Catalunya, malauradament, encara no han aportat restes amb prou entitat d'aquest tipus d'arquitectura. Atès que les característiques històriques i urbanístiques d'aquestes ciutats al llarg del temps són significativament diverses, els resultats interpretatius que se'n poden extreure són també diferents. Hi ha exemples de ciutats que han generat un gran dinamisme urbanístic (com *Barcino* o *Tarraco*) i d'altres que pràcticament no han evolucionat (com *Emporion*). En aquest sentit, l'estat de les restes situades en ambients urbans ha provocat, en la majoria de casos, que les informacions que se n'han extret siguin parcials, és a dir, que no es pugui comptar amb la totalitat de la superfície domèstica i que, per tant, no es pugui analitzar la seva morfologia total. Alhora, també s'ha de reconèixer que el nombre total d'estructures domèstiques recuperades de cadascuna de les ciutats, representa únicament una part molt petita de les que hi havia dins de la ciutat romana. Aquest fet permet d'extreure unes conclusions parcials de l'urbanisme domèstic, que sempre dependran de les noves dades aportades per l'arqueologia per tal d'extreure'n pautes i tipologies més aproximatives de la realitat d'una ciutat antiga.

Finalment, un cop realitzat l'estudi de totes les restes domèstiques de les diferents ciutats romanes de Catalunya, es posa en relació amb l'arquitectura domèstica peninsular, i sobretot amb la de la resta de l'Imperi romà. D'aquí es poden extreure, en els casos en

què sigui possible, les particularitats de l'arquitectura domèstica romana en aquest territori, com ara les influències locals en els seus models constructius (tant pel que fa a la tècnica constructiva com funcional), o la relació entre la població d'origen itàlic que s'assentà en aquestes ciutats i la necessitat d'incorporar els models "clàssics" d'arquitectura domèstica itàlica que coneixen.

METODOLOGIA

Un dels elements principals d'aquesta tesi és l'elaboració d'un catàleg de totes les restes del territori català amb prou entitat per ser considerades una unitat domèstica. De cadascun dels exemples se n'ha estudiat l'evolució històrica i cronològica de l'edifici, la seva arquitectura i funcionalitat tenint en compte les tècniques constructives, els seus materials, la morfologia i la relació entre els espais, com també els sistemes d'abastiment i evacuació d'aigües, entre d'altres. També s'ha analitzat la seva decoració arquitectònica, un cop recollides les dades sobre els paviments, mosaics, parets, decoracions, elements escultòrics, etc.

Per realitzar aquesta tasca s'ha extret la informació de diverses fonts arqueològiques. D'una banda s'han recollit les dades publicades, en molts casos les presentades en les memòries d'intervencions arqueològiques, i de l'altra, en tots els jaciments en què ha estat possible, s'han estudiat les restes *in situ*. Finalment, s'ha efectuat una anàlisi crítica de tota la documentació per tal d'unificar i donar coherència a tot el conjunt, tot evitant interpretacions errònies que poguessin mostrar una imatge irreal de les morfologies domèstiques urbanes d'aquest context i que dificultessin l'extracció d'unes conclusions més precises.

Per completar aquest estudi, s'ha elaborat una planimetria de cadascuna de les unitats domèstiques, sempre que ha estat possible accedir a la documentació arqueològica. Amb aquesta planimetria s'ha intentat identificar i diferenciar les restes pertanyents a les diverses fases d'aquests espais, que hem reflectit en forma de plantes consecutives.

Les domus de *Barcino*

La ciutat de *Barcino* presenta característiques molt interessants en tant que és una ciutat creada *ex novo* en època d'August. La construcció d'arquitectura domèstica s'insereix perfectament dins l'urbanisme de l'Alt Imperi, sense elements i tipologies anteriors d'època republicana, que no influeixen en els nous models d'edificis domèstics. Es pot observar, per tant, com s'assenten les edificacions dels segles I i II dC en terrenys pràcticament verges, sense haver d'adaptar-se a edificacions anteriors ni a conceptes urbanístics antics.

A l'antiga ciutat de *Barcino*, s'hi han pogut documentar cinc cases dins la cronologia del nostre interès: la *domus* de Sant Iu, la *domus* de la plaça de Sant Miquel, la *domus* del palau arquebisbal, les restes del carrer del Bisbe Caçador i la *domus* del carrer d'Avinyó. Tanmateix, també es localitzen altres restes de belles *domus* a Barcelona, però d'una cronologia més tardana, com per exemple la *domus* del carrer de Sant Honorat que, tot i presentar restes d'una fase alt-imperial sota la casa, la *domus* conservada i coneguda pertany al Baix Imperi.

La majoria de les cases construïdes durant l'Alt Imperi, sobretot al segle II dC, estan amortitzades per edificacions baix-impe-

rials; tot i així les restes analitzades han permès d'acostar-se al seu esquema anterior. Les cases en què s'han pogut analitzar part dels seus espais distribuïdors són la *domus* de Sant Iu i la *domus* de la plaça de Sant Miquel. En el cas de la primera s'ha conservat part d'un gran peristil amb un esplèndid *viridarium* al centre, que en una reforma posterior encara s'embellirà més amb la construcció de diversos *lacus* disposats a l'interior del jardí que ressegueixen la columnata del pòrtic. La *domus* de la plaça de Sant Miquel també conserva un espai descobert, on s'observa que les habitacions excavades de la casa es distribuïen entorn d'un pati porticat amb la presència d'un important vestíbul. Els límits de l'excavació no van incloure la zona septentrional del pati porticat, on possiblement s'hauria trobat la part més representativa de la casa, segons la prolongació de l'eix axial del vestíbul i el pati porticat. Aquesta *domus* sembla que va comptar amb una petita zona termal que, si bé les seves restes es localitzen en una altra excavació, és molt probable que aquesta zona formés part del mateix edifici.

La resta de les cases no presenten una extensió suficient de la seva planta per interpretar-ne l'esquema, encara que es poden identificar alguns trets característics de les estances descobertes. A les restes del carrer del Bisbe Caçador s'identifica l'ús d'una part de la casa per a l'elaboració d'oli o de vi. La relació d'una zona més artesana o industrial amb estructures domèstiques no és particular d'aquesta *domus*, a *Barcino* són conegudes la factoria de salaons i garum i les instal·lacions de vi en relació amb la *domus* de Sant Iu.

En canvi, la *domus* del palau arquebisbal, que presenta unes restes molt parcials i fragmentades, es poden definir com dos possibles estances nobles gràcies a la conservació de part de la decoració pictòrica i musivària. Les parets estaven decorades amb un sòcol de rectangles i un cos central amb panells rectangulars, cada estança amb un joc de colors i franges diferents; malauradament l'estat de les pintures no permet d'observar-hi cap motiu decoratiu. L'altre element a destacar d'aquestes restes és el mosaic d'*opus tessellatum* d'una de les habitacions, format per tesselles blanques, negres i vermelles que dibuixaven motius geomètrics.

Un altre mosaic d'*opus tessellatum* ressaltat és el localitzat en una estança de l'última fase de la *domus* de Sant Iu format amb tesselles blanques i negres que també dibuixen un esquema compostiu d'elements geomètrics, però amb detalls figuratius i un emblema floral en posició central. Entre les *domus* de *Barcino* també s'han descobert mosaics d'*opus signinum* amb decoració de tesselles a la de la plaça de Sant Miquel, i que pertanyen a les fases més antigues analitzades de les cases de la ciutat.

En general, de les parets de les *domus* de *Barcino* se n'ha conservat poca pintura mural. En efecte, s'han exhumat fragments de diversos colors i alguns amb motius florals entre els materials recuperats de l'estratigrafia de bona part de les *domus* de *Barcino*, però en aquest cas, és la *domus* del palau arquebisbal la que presenta una millor coneixença del seu esquema mural.

Encara que no és gaire abundant el nombre d'edificis d'arquitectura domèstica conservats a l'antiga ciutat de *Barcino*, n'hi ha prou per poder arribar a establir alguns patrons i característiques pròpies, que podran aportar una informació valuosa a l'urbanisme i evolució de la ciutat.

ANNA GUTIÉRREZ GARCIA-MORENO

FITXA TÈCNICA

Autora de la tesi:

Anna Gutiérrez García-Moreno

Centre d'investigació:

Departament de Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana (Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 08193) i Institut Català d'Arqueologia Clàssica [ICAC, Pl. Rovellat s/n, Tarragona, 43003].

Grup d'investigació:

LEMLA (Laboratori per a l'Estudi dels Materials Lapidis a l'Antiguitat) i Unitat d'Estudis Arqueomètrics [ICAC].

Directora de la tesi:

Dra. Isabel Rodà de Llanza

Tribunal de la tesi:

Dr. Josep Guitart i Duran (UAB, president),
Dr. Aureli Àlvarez Pérez (UAB, secretari),
Prof. David P.S. Peacock (U. Southmpton, vocal),
Dr. José Beltrán Fortes (U. Sevilla, vocal),
Dr. Josep Ma. Nolla Brufau (UdG, vocal)

Lloc de lectura de la tesi:

Sala d'actes de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica [ICAC], Pl. Rovellat s/n. Tarragona, 43003.

NOTA

Per a la traducció, consulteu la web
Para la traducción, consúltense la web
For a translation please go to web
Pour la traduction, consultez le site web
www.museuhistoria.bcn.es/quarhis

DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS I OBJECTIUS

Aquesta tesi, iniciada a la Universitat Autònoma de Barcelona l'any 2001 gràcies a una beca predoctoral concedida per la Generalitat de Catalunya i finalitzada a l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC), s'emmarca en el conjunt de la recerca duta a terme des del LEMLA (Laboratori per a l'Estudi dels Materials Lapidis a l'Antiguitat). Malgrat la seva abundància en el registre arqueològic o com a matèria primera de produccions artístiques i moltes construccions, els materials lapidis han rebut poca atenció fins fa relativament poc en el conjunt dels estudis arqueològics d'època clàssica al nostre país. En aquest estudi, s'ha intentat de superar part d'aquesta mancança tot centrant-lo en l'estudi dels materials lapidis: sobretot del seu lloc d'origen (les pedreres) per obtenir, en la mesura del possible, una imatge global del tipus de materials, del procés d'extracció i de l'organització i desenvolupament de l'ús d'aquests recursos en època romana.

Com a marc territorial ens hem cenyit al nord-est de la península Ibèrica (actual Catalunya), on alguns estudis puntuals, sobretot els realitzats per l'equip format per A. Àlvarez, I. Rodà i M. Mayer, però també altres de diversos autors, formaven una base prèvia sobre la qual planificar i desenvolupar aquest projecte. Tot i així, l'extensió del territori ha fet necessari restringir l'estudi a aquelles àrees on ja se sabia de l'existència de pedreres antigues, o suposadament antigues, i zones susceptibles d'haver estat objecte d'explotació intensa; és a dir, a l'entorn de nuclis urbans on la demanda de material lapidi fou major. Les zones seleccionades han estat els entorns més immediats de *Tarraco* (actual Tarragona), *Aeso* (actual Isona), *Dertosa* (actual Tortosa), *Barcino* (actual Barcelona), *Emporiae* (actual Empúries) i *Gerunda* (actual Girona). Igualment, s'han inclòs en aquest estudi l'*hinterland* de *Tarraco*, el territori a l'entorn d'*Aeso* i la zona central de la plana del Baix Empordà, ja que presentaven un interès especial. S'ha dedicat una atenció especial als aspectes relacionats amb l'explotació del material lapidi de les pedreres del nord-est de la península Ibèrica (identificació i documentació exhaustiva de les pedreres), l'ús del material extret d'aquestes pedreres i l'organització de l'explotació d'aquests recursos en època romana. També s'ha donat importància a la caracterització del tipus de material explotat en cada indret, mitjançant la descripció macroscòpica i microscòpica, per obtenir una base per a futurs estudis de procedència o per facilitar la identificació del material lapidi en futurs estudis.

METODOLOGIA

Per assolir aquests objectius, primer de tot es realitzà un estudi aprofundit de la bibliografia prèvia relativa a pedreres localitzades no només a la zona de l'actual Catalunya sinó també a la resta de la península Ibèrica i la conca mediterrània. També es tingueren en compte altres estudis sobre activitats relacionades amb les pedreres antigues (tècniques i estratègies d'extracció, eines, comerç i distribució, etc.), com també treballs

amb referències als materials lapidis, principalment estudis sobre material epigràfic o escultura. A partir de la informació recollida es van delimitar les àrees concretes ja esmentades, que foren objecte d'una prospecció de camp intensiva destinada a la comprovació de les dades recollides durant la revisió de la bibliografia, a intentar localitzar noves pedreres, sobretot prop de les zones on ja se n'havien documentat, localitzar-hi el major nombre d'evidències, per la qual cosa es confeccionà una fitxa de treball on s'hi recollia la situació detallada, el tipus de material, amb la corresponent descripció macroscòpica i microscòpica, els treballs previs referents a la pedrera en concret, el tipus de pedrera i el nombre de fronts d'extracció, evidències de la tècnica d'extracció emprada, dels elements extrets i del seu posterior ús; com també de l'àrea de difusió de la pedra extreta, de l'existència de materials de substitució i de la cronologia d'ús. La prospecció de camp també ha servit per confeccionar croquis de cada un dels fronts documentats per obtenir una aproximació del volum de pedra extreta, com també per documentar àmpliament mitjançant fotografies cada un dels fronts i les seves evidències.

La combinació de l'estudi bibliogràfic, la recollida exhaustiva de dades mitjançant la prospecció de camp i el treball en el laboratori han permès d'elaborar propostes de cronologia per a cada un dels fronts d'aquestes pedreres, com també generar una discussió sobre el volum d'extracció en relació a possibles llocs d'ús, els mitjans de transport possibles en relació amb la seva difusió i altres aspectes que s'han considerat de rellevància. Finalment, s'ha intentat de respondre a les qüestions generals sobre l'organització de l'explotació del material lapidí al nostre territori a partir de l'anàlisi de les característiques i de les dades recollides en les pedreres de cronologia romana o, molt probablement, antiga.

LA PEDRERA ROMANA DE MONTJUÏC

En total s'han estudiat 36 pedreres, algunes de les quals tenen diferents fronts d'extracció de diversa importància. Entre totes, destaca la pedrera romana descoberta al flanc sud-oest de la muntanya de Montjuïc durant els treballs arqueològics previs a la construcció dels accessos a la ronda Litoral i a l'Anella Olímpica duts a terme a l'avinguda dels Ferrocarrils Catalans per l'equip del Museu d'Història de la Ciutat dirigit per l'arqueòleg O. Granados l'any 1990. Es tracta d'una de les poques pedreres de la qual podem afirmar una cronologia antiga, malgrat que les restes documentades no permeten una datació més precisa que aquesta (Granados *et al.* 1990). L'existència de pedreres en època romana a Montjuïc era un fet àmpliament assumit amb anterioritat a la troballa d'aquesta pedrera, gràcies a la ingent quantitat d'evidències de l'ús de la pedra que proveeix la muntanya, anomenat gres de Montjuïc, identificades entre les restes de l'antiga *Barcino*.

D'altra banda, la localització en una àrea propera i al vessant nord de la mateixa muntanya d'altres restes que s'han interpretat com a elements abandonats a peu de pedrera o en un taller proper¹ reforça la creença que hi hauria altres punts d'extracció arreu de la muntanya. La continuïtat de l'explotació en èpoques posteriors (medieval, moderna i fins i tot contemporània), però, ha provocat la destrucció de les possibles zones d'extracció antigues, de les quals aquesta pedrera constitueix l'únic testimoni.

Atès que la zona on es documentà la pedrera resta actualment obliterateda pel carrer que s'hi construí al damunt, no fou possible dur a terme l'observació i documentació directa prevista segons la metodologia emprada. No obstant, la detallada documentació de les evidències en aquesta pedrera realitzada per l'equip d'arqueòlegs que l'excavà, juntament amb l'anàlisi exhaustiva de la geologia de la zona, recollida en un informe inèdit adjunt a la memòria d'excavació pels geòlegs V. de Laorden i J.L. Prada, permet d'obtenir una visió de conjunt del jaciment, de les restes de treball documentades (traces d'eines, rases de delimitació dels blocs, forats de cunya, etc.) i el seu material (tipus de roca, descripció petrogràfica, litografia de les capes geològiques) que és excepcional en el panorama de les excavacions arqueològiques realitzades en pedreres a Catalunya.

En l'apartat dedicat a aquesta pedrera i la pedra que se n'obté s'ha inclòs també un recull dels principals exemples de construccions, escultures, retrats i elements arquitectònics o epigràfics elaborats en gres de Montjuïc, per tal d'exemplificar l'àmplia varietat d'usos que tenia. En aquest sentit, la consulta dels fons del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona ha estat cabdal per elaborar-ne un inventari representatiu. Igualment, s'ha recollit la localització d'aquests elements, cosa que ha permès d'establir l'àrea de dispersió d'aquest material; al costat d'un ús bàsicament local també se n'han documentat alguns exemples a *Iluro* (actual Mataró), *Egara* (actual Terrassa) i Caldes de Montbui. Atesa la manca de fòssils directors clars en l'excavació, és la cronologia d'aquests materials el que marca el començament de l'explotació lapidària a Montjuïc, que es produeix de manera sistemàtica a partir de la fundació de *Barcino* (c. 15-10 aC), i que experimenta una desaceleració ja des d'època julioclaudia a causa de la progressiva arribada de materials de més qualitat, que s'empraran sobretot en escultura i epigrafia (marbre blanc de Luni, Afyon, Proconès i Paros).

La pedrera romana de Montjuïc constitueix en el conjunt del treball, al costat d'altres pedreres de cronologia romana² o probablement romana³, el pilar sobre el qual es fonamenten la major part de les inferències de l'estudi de les tècniques de treball, l'organització de l'explotació i la distribució del material lapidí en època antiga a Catalunya.

BIBLIOGRAFIA ESMENTADA

GRANADOS, O. *et al.* 1990. *Intervencions arqueològiques a la muntanya de Montjuïc 1984-1990*. Centre d'Arqueologia de la Ciutat-Ajuntament de Barcelona (inèdit).

1. Es tracta de tres blocs en gres de Montjuïc amb les inscripcions QIV, QV i QVII (IRC IV, 304; MAC-Barcelona n. inventari 28040, 28041 i 28042), quatre blocs consecutius d'una exedra (IRC IV, 62; MAC-Barcelona, n. inventari 7545) i una placa epigràfica on s'especifica que *C. Coelius* va pagar per la construcció de les muralles, torres i portes de la ciutat que probablement fou abandonada al lloc de manufactura (IRC IV, 57; MAC-Barcelona n. inventari 7570).

2. Com la pedrera d'Olerdola, la pedrera localitzada al centre urbà de Tarragona (Peri 2-Sector Tabacalera, Lots 18 i 21), la pedrera dels Munts i el Clot del Mèdol.

3. Sota aquest nom s'hi inclouen totes les pedreres que, sense poder afirmar una cronologia romana per la manca d'excavacions arqueològiques o elements que clarament indiquen una cronologia romana, és molt probable que siguin resultat d'explotacions d'època antiga.

IN AMPHITHEATRO. MUNERA ET FUNUS. ANÁLISIS ARQUEOLÓGICO DEL ANFITEATRO ROMANO DE CÓRDOBA Y SU ENTORNO URBANO (SS. I-XIII D.C.)

FICHA TÉCNICA

Investigador Principal:

Desiderio Vaquerizo
(Universidad de Córdoba)

Co-director:

Juan Francisco Murillo (Gerencia Municipal
de Urbanismo. Ayuntamiento de Córdoba)

Subdirectores:

José A. Garriguet y Alberto León
(Universidad de Córdoba)

Investigadores invitados:

- Achim Arbeiter
Universidad de Göttingen (Alemania)
- Julia Beltrán de Heredia
Museu d'Història de la Ciutat de
Barcelona
- Anja Klöeckner
Universidad de Giessen (Alemania)
- Paolo Liverani
Universidad de Firenze (Italia)
- Thomas Schattner
Instituto Arqueológico Alemán. Madrid
- Armin U. Stylow
Proyecto CIL

Investigación:

Silvia Carmona
Dolores Ruiz Lara
Isabel Sánchez
Esther Acosta
Rafael Blanco
Juan Manuel Cano
Álvaro Cánovas
Mª Teresa Casal
Elena Castro
Mª Teresa Dorte
Begoña García Matamala
Antonio González
Mª Isabel Gutiérrez
Saray Jurado
Enrique León
María Martagón
Maudilio Moreno
Raimundo Ortiz
M^a del Carmen Rodríguez
Ana B. Ruiz
Elena Salinas
Sebastián Sánchez
Patricio Soriano

Apoyo a la investigación (topografía y dibujo):

José Luis Vaquerizo
Miguel Ángel Carmona
David Marcos
Ana B. Núñez
Ana Peñafiel
Carmen Soler
José Mª Tamajón

SÍNTESIS DEL PROYECTO

Los cambios en la normativa y modelos de gestión arqueológica que supuso la aplicación en Córdoba del nuevo planeamiento urbanístico (Plan General de Ordenación Urbana y Plan Especial de Protección del Conjunto Histórico) condujeron a la Universidad y al Ayuntamiento cordobeses a la creación de un marco institucional de colaboración permanente en materia de arqueología, a través de un convenio (vigente desde 2001) que constituye el principal sostén del proyecto. Hoy, los inmejorables resultados obtenidos; el cambio sustancial de rumbo experimentado por la arqueología cordobesa; el avance de la investigación y, con ella, en el conocimiento de la ciudad histórica entendida como un solo yacimiento; la proyección de ésta en la sociedad; el factor determinante de formación, dinamización e inserción laboral introducido entre los jóvenes profesionales de la arqueología, y la necesidad ineludible de un correcto conocimiento y disfrute del singular patrimonio arqueológico cordobés por parte de la sociedad, nos exigen sistematizar la investigación sobre la ciudad en un plan plurianual que, para trabajar de manera complementaria con otros equipos –siempre en el marco de nuestro propio Grupo de Investigación–, pretende comenzar por el sector occidental extramuros de la *civitas*; buscando, en definitiva, concretar de manera progresiva la evolución diacrónica de la imagen urbana de una ciudad histórica como es Córdoba, entendida y valorada por primera vez como yacimiento único, desde su fundación hasta nuestros días.

DESCRIPCIÓN DEL PROYECTO

Una de las características que con más claridad define a la sociedad romana es su decidida vocación hacia la vida pública. Los mecanismos de promoción política, la búsqueda de prestigio social y el deseo de perpetuarse en la memoria de la comunidad dejan su reflejo en el registro arqueológico a través de testimonios de muy variado signo. Estas actividades públicas tienen en los edificios de espectáculos algunos de sus principales escenarios de representación. En ellos se reproducen los roles sociales y se hace pública expresión de adhesión al régimen imperial. Así las cosas, el anfiteatro se erige, junto al circo, como uno de los edificios de espectáculos más populares entre la población, y sus protagonistas, los gladiadores, adquieren una especial significación social. Por otro lado, la inclusión de estos monumentales edificios en la trama urbana implica una compleja planificación urbanística que conlleva la ejecución de grandes obras de infraestructura, la transformación física y funcional del entorno y el diseño de las áreas residenciales que surgen a su alrededor. La necesidad de amplias superficies para su

Apoyo a la investigación**(Administración):**

Rosario Rodríguez
Mª Cielo Vico

Mantenimiento de la página web:

José Manuel Márquez

Plazo para su desarrollo:

julio 2007-julio 2010

Financiación:

Secretaría de Estado de Política Científica y Tecnológica (Dirección General de Investigación, Ministerio de Educación y Ciencia), en su convocatoria de 2006, con apoyo de la Unión Europea a través de sus Fondos Feder (Ref. HUM2007-60850/HIST).

NOTA

Per a la traducció, consulteu la web
Para la traducción, consúltense la web
For a translation please go to web
Pour la traduction, consultez le site web
www.museuhistoria.bcn.es/quarhis

construcción favorece el desplazamiento de estos conjuntos a zonas extramuros, hacia los *suburbia*, en los que habitualmente se instalan, entre otros, las áreas funerarias, las actividades industriales, nocivas para la población, y los espacios de explotación agrícola.

En consecuencia, el análisis arqueológico del anfiteatro cordubense (cuyos restos se han puesto al descubierto en fechas recientes a poniente de la antigua ciudad romana) y de su entorno inmediato debe entenderse en el marco de las profundas transformaciones que a lo largo de la historia se han producido en la imagen urbana de Córdoba, entendida como un único y complejo yacimiento. Continuamos, de este modo, la línea de investigación desarrollada por nuestro propio Grupo durante los últimos años en el marco del Área de Arqueología de la Universidad de Córdoba y que ha sido objeto de dos proyectos anteriores financiados desde el Ministerio y centrados en la recreación del espacio funerario: de época romana, primero (Ref.: IFD97-0295), y en su evolución hasta la reconquista cristiana, después (Ref.: BHA 2003-08677).

Eje central de nuestro proyecto es, como decimos, el anfiteatro de *Colonia Patricia Corduba*. Este imponente edificio de espectáculos, erigido hacia mediados del siglo I d.C. (esto es, unos cincuenta años más tarde que el teatro, pero prácticamente coetáneo al circo), hubo de convertirse desde un primer momento en uno de los principales referentes urbanísticos de la ciudad, dadas su monumentalidad (las dimensiones que se le han calculado lo sitúan entre los mayores del mundo romano) y su ubicación, frente al recinto amurallado occidental y junto a una de las principales vías de acceso a aquella, la vía *Corduba-Hispalis*. A los indudables efectos escenográficos que su contemplación habría suscitado entre los habitantes y visitantes de Córdoba que disfrutaron de los juegos gladiatorios celebrados en su interior, debemos de sumar el inequívoco mensaje de adhesión a Roma y al régimen del Principado que las elites cordobesas –orgullosas del papel de capital de la Bética desempeñado por su ciudad, y en su momento de máximo apogeo en la propia Roma (recordemos a la *gens Annaea* y su miembro más conocido en Roma, el filósofo L. Anneo Séneca)– proclamaron al resto del Imperio mediante su construcción. No obstante, no dejamos de lado el análisis arqueológico de la organización y estructuración de los espacios inmediatos al anfiteatro, en los que debieron desarrollarse actividades relacionadas con el funcionamiento y mantenimiento del edificio central y se extendieron las áreas funerarias que acogían los enterramientos de los gladiadores que murieron en la arena.

Por otra parte, tras el abandono de las funciones lúdicas del edificio, se asiste a un proceso de cristianización de la zona extraordinariamente importante para entender los cambios en la imagen urbana de la ciudad, y, poco después, con la conquista musulmana este mismo espacio extramuros es convertido en un arrabal que se mantiene vivo durante varios siglos, hasta la reconquista cristiana. Por consiguiente, a través del análisis arqueológico del edificio y de su entorno inmediato podremos percibir con nitidez poco común, y desde una lente poco habitual, la evolución diacrónica, funcional y sociológica del suburbio cordubense, contrastando, con criterio especular, la imagen de la ciudad que se proyecta y se percibe desde el extrarradio, así como el papel determinante que las áreas periurbanas desempeñan siempre en el funcionamiento del corazón mismo del conjunto habitado.

Está previsto finalizar nuestro trabajo en el primer semestre de 2010, con la celebración en Córdoba de un congreso internacional sobre los *suburbia* en el mundo antiguo (con particular atención a los edificios anfiteatrales) y la publicación de las correspondientes Actas; la apertura al público de un Centro de Interpretación, y la edición de una guía divulgativa sobre el coso patriciense que asegure a los visitantes el mayor índice de comprensión de este tipo de monumentos y de las actividades desarrolladas en ellos. Cerraremos con ello el que debe ser siempre el ciclo de trabajo en arqueología: sometimiento de los resultados a la comunidad científica y reversión de los mismos en la sociedad que los sostiene, y que es, en definitiva, su última destinataria.

OBJETIVOS GENERALES

1. Aumentar el conocimiento científico y su transferencia social y empresarial: pretendemos recrear la evolución de la imagen urbana de una ciudad paradigmática en

este sentido, reforzando el papel de la arqueología como ciencia histórica, yacimiento de empleo, y elemento dinamizador, sociocultural y económico.

2. Mejorar el nivel de investigación y su inserción en la comunidad científica internacional, impulsando una investigación interdisciplinar y de calidad que pueda revertir en la formación de una sociedad más identificada y respetuosa con el patrimonio histórico y cultural: el papel de nuestro Grupo de Investigación en los últimos años ha sido tan relevante que el conocimiento hoy existente sobre el pasado de Córdoba resulta por completo diferente –por infinitamente superior– al de hace sólo una década, y así lo corrobora la comunidad científica internacional, a la que periódicamente sometemos nuestros resultados. Por otra parte, no olvidamos la proyección que todo ello debe tener en la sociedad, tanto desde el punto de vista empresarial como de difusión.

3. Apoyar la coordinación, movilidad y puesta en común de los recursos existentes en los centros de investigación, fomentando la colaboración de las universidades y centros de investigación con las instituciones y entidades gestoras del patrimonio histórico, arqueológico y cultural, y favorecer su potenciación como recurso en el campo emergente de la industria cultural. El trabajo coordinado entre la Universidad, la Gerencia Municipal de Urbanismo, la Consejería de Cultura de la Junta de Andalucía y la empresa privada, representada de manera especial a través de la Fundación PRASA, con apoyo del Ministerio de Educación y Cultura a través de la financiación de este proyecto, permite una máxima rentabilización de recursos y resultados, así como su reversión rápida y efectiva sobre la sociedad. Sirvan como ejemplos el magnífico Laboratorio de Arqueología dotado por el Ayuntamiento para nuestro Grupo de Investigación, o el convenio firmado para la recuperación del anfiteatro.

4. Potenciar la internacionalización de las actividades de I+D+i, tanto en la difusión de resultados mediante publicaciones como en el incremento de la participación en proyectos integrados en el marco europeo: como ya hicimos en 2001, cuando rematamos la primera fase de nuestro proyecto sobre el mundo funerario con un congreso internacional cuyas actas se han convertido en referencia también internacional para el tema, nuestra intención es poner fin a esta primera fase del proyecto con una reunión monográfica que aborde la problemática de estos espacios, tanto desde el punto de vista temático como cronológico, con especial atención al tema del anfiteatro. En este sentido, hemos querido dar una presencia importante en nuestro grupo de trabajo a renombrados investigadores del panorama nacional e internacional, que además de contribuir con sus aportaciones a la resolución de algunos de los problemas histórico-arqueológicos planteados, colaborarán con nosotros en la dirección y la formación de nuevos investigadores, que constituye sin duda uno de los objetivos prioritarios de nuestra actividad cotidiana.

5. Apoyar la creación y actualización de bases de datos y útiles de investigación mediante nuevas tecnologías que faciliten el acercamiento a tales informaciones a un número creciente de investigadores: éste es un aspecto que venimos cubriendo de forma ordinaria a través de las bases de datos generadas en el

marco del convenio de colaboración con la Gerencia Municipal de Urbanismo de Córdoba (la más importante de ellas la denominada *al-Mulk*), de las que se nutre la Carta Arqueológica de Riesgo, base de toda la normativa municipal en materia de intervenciones en el patrimonio arqueológico, mueble e inmueble, subyacente y emergente.

6. Estimular las investigaciones de carácter comparado, preferiblemente en el ámbito europeo, y aquellas destinadas a conocer el papel jugado por nuestra cultura e historia en el contexto internacional. Cuando hablamos de modelos, queremos decir que valoraremos en todo caso la ortodoxia con la que Córdoba incorpora programas o aspectos de otras culturas, definiendo, por consiguiente, su realidad, a partir de la mayor o menor fidelidad con que los reproduce, en relación siempre con los focos de origen; siempre, con carácter diacrónico.